

ГРАВЮРА УТАГАВА КУНІСАДИ «ВІРШ БУДДІЙСЬКОГО СВЯЩЕНИКА СОСЕЯ» ІЗ КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЯ МИСТЕЦТВ ІМЕНІ БОГДАНА ТА ВАРВАРИ ХАНЕНКІВ

В інвентарній та науковій документації Музею мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, гравюра Утагава Кунісади «Вірші священника Сосея» має такі дані: назва «Вірші священника Сосея», серія «Наслідування 36 поетам» (1852). При атрибуванні даного твору була надана нова інформація: ксилографія Утагава Кунісади «Вірші буддійського священника Сосея, актор Мацумото Кошіро V у ролі Ісікава Гомона із п'єси «Герб павлонії та брама храму», серія «Порівняння 36 віршів із поетичних антологій» (жовтень, 1852).

Ключові слова: колекціонування, укійо-е, якушія-е.

Проблематика даного дослідження полягає у тому, щоб заповнити існуючі фактологічні прогалини у дослідницькій картині художнього мистецтва Японії на основі колекції Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенко (Київ-Україна). На прикладі конкретної ксилографії Утагава Кунісади (1786-1865) «Вірш священника Сосея», серія «Наслідування 36 поетам» (1852).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що надаються нові атрибутивні дані гравюри Утагава Кунісади «Вірш священника Сосея».

Серед численних визначних пам'яток західного і східного мистецтва, що зберігаються в Музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (Київ), головне місце займає добірка творів японських майстрів. Дана ксилографія знаходиться в колекції Музею мистецтв і в інвентарній та науковій документації Музею має наступні дані: ксилографія Утагава Кунісади (1786-1865) «Вірш священника Сосея», серія «Наслідування 36 поетам» (1852).

3 жовтня до грудня включно 1852р., у видавництві «Ісекане»¹, що розташовано було в районі Ніхонбасі, в Едо (тогочасний Токіо), здійснювався випуск гравюр серії «Порівняння 36 віршів із поетичних антологій» художника Утагави Кунісади. Серія складається із тридцяти семи ксилографій. На всіх гравюрах крім однієї зображенні погрудні портрети у фас, в три чверті або у профіль акторів театру *кабукі* (*окубі-е*² – «великі голови») у певній ролі. А один аркуш із короткими відомостями про кожну із

¹ Видавництво «Ісекане» належало Ісею Канекічі 「伊勢屋 兼吉」 (зафіксовані роки роботи 1840-1875). Він був і видавцем та друкарем, також був членом Гільдії видавців ілюстрованих книг та гравюр [Marks 2010, с.294].

² Після реформ *Темно* (1830-1844), коли дещо послабили дію цензури, набули поширення дані портрети. Для цих гравюр притаманні були риси орнаментальної декоративності. У створенні візерунка на поверхні листа брали участь не тільки грим і багатий орнамент тканин (обладунків, зброї), а й орнаментально зображене волосся і навіть стилізовані лінії брів, повік і зав'язані прихлилим бантиком смужка губ.

гравюр (даний аркушу в колекції Ханенків відсутній). Образи акторів відрізняються винятковою виразністю. Їх стрій, (вбрання) грим, зачіска, зображення другого плану, фону гравюри передані з безліччю барвистих подробиць. Для розкриття образу актора художник доповнює аркуш одним віршем вибраним із поетичних антологій відомих 36 безсмертних поетів та зображеннями другого плану, фону на гравюрі.

Мал.1 Гравюра Утагава Кунісади «Вірш священника Сосея»

Назва серії розміщена у червоному картуші, у верхній частині ксилографії 「見立三十六歌撰之内」 «Порівняння 36 віршів із поетичних антологій». Далі слідує квадратний картуш світлих тонів, з віршем, у даному випадку рядки належать буддійському священнику Сосею³, а саме 「見わたせば 柳さくらを こきませて 都そ春の にしきなりける」⁴. Наступний картуш, знову, червоних тонів з ім'ям персонажа, якого грає зображений актор *кабуки* 「石川 五右エ門」 «Ішікава ГоEMON» із п'єси «Герб павлонії та брама храму». Із даних двох картушів слідує

³ Сосей або Сосей-хосі, чернець Сосей, священник Сосей, мирське ім'я – Есіміне Харутосі (素性 素性 法師, 816-910) – японський поет і буддійський священник храму Урін-ін. Писав у жанрі *вака*. Увійшов до числа 36 безсмертних поетів.

⁴ Даний вірш із антології «Кокінвакасю» (№56)

Сосей-хосі

(склав, милуючись столицею в квітучих вишнях)

«Не зводжу погляду!

Змішались кольори

Плакучих верб

І білосніжних вишень -

Весни вбрання столиця одягла»

(пер. І.Бондаренко) [Бондаренко 2006, с.132].

«Виджу издалека

Цветы бело-розовой вишни

Вместе с зеленью ив

Разукрасили всю столицу драгоценною парчю»

(пер. А.Долин) [Долин 2005, с.33].

робоча назва гравюри – «Вірш буддійського священика Сосея, роль Ішікава Їомон із п'єси «Герб павлонії та брама храму». Крім того, на гравюрі є підпис художника – 「豊国画」 Тойокуні (*ra*) (малюнок Тойокуні), зображена в печатці Тошідама⁵. Також, є три цензорські печатки. Дві – з ініціалами 「濱」 «Хама» – Хама Яхей та 「馬込」 «Маґомі» – Маґомі Кангея та одна – із датою: 「子九」 «щур 9» – жовтень, 1852р.⁶ Є печатка з ініціалами видавця – 「吉伊勢兼」 «Кічі Ісея Кане» та різьбяр – 「彫竹」 «Хорі»⁷.

Глядач схвилюваний не тільки художньою красою гравюри – він заінтригований всім строем образу і кожною його деталлю. Цензорські печатки, яка їх роль та значення? Хто цей актор і що за роль він виконує, з якої п'єси? Як вірш у картушу співвідноситься із зображеним персонажем?

На полях гравюри є три цензорські печатки. Їх поява пов'язана із законами спрямованими проти розкоші, виданими протягом періоду *Едо* (1603-1867). Вони були однією з можливих сфер контролю над населення, створені та реалізовані *сьоґунатом* (самурайський уряд, який очолює *сьоґун* – найвищий військовий чин у домодерній Японії). Цензорські печатки, які використовувалися з 1790-1876рр. умовно можна розділити на п'ять періодів⁸, в яких відображена зміна форми печатки (квадратні, круглі, овальні та інші), хоча це може бути застосовано тільки до знайомих гравюр. Також були цензорські печатки, які мали спеціальні форми, наприклад печатки шанувальників гравюри.

Для визначення дати, нас буде цікавити третій період 1842-1852рр. Укази, реформи *Темпо*, що стосувалися гравюри були видані в основному у 1841-1844рр., хоча деякі з них, діяли до 1876р., тобто на початку періоду Мейдзі (1868-1912). Були накладені жорсткі обмеження на техніку виконання ксилографії: заборонялося виконувати більше семи дощок при використанні поліхромного друку; не дозволявся випуск серій, які мали більш ніж три аркуші; випуск великих форматів гравюри. Заборона поширювалася на жанри *біджін-га* («красива постать» гравюри із зображенням вродливих мешканок із «веселих кварталів»), *якушя-е* (ксилографії з акторами театру *кабукі*) – використовувати великий формат дощок для цих видів гравюр; заборонялося писати ім'я актора, красуні. Тому, художники писали їх сценічні псевдоніми на час дії цих реформ [Сердюк 1990, с.150]. Укази, були особливо обтяжливі для друкарів. У Едо, увійшли в дію з січня 1842р., в Осаці, з липня, того ж року, вони включали заборону на друк гравюр театральної теми та зображення красунь. Таким чином, була

⁵ Тосідама – це новорічний подарунок для дітей, як правило в грошовому еквіваленті в конверті, але раніше гроші замотували в тканину і виходив маленький подарунок. Ця алюзія стала образом для друку художників школи Утагава, зокрема, її використовував Утагава Кунісада.

⁶ Для детальнішого ознайомлення про цензорські печатки та як визначати точно дату на гравюрі можна звернутися до статті: РудневаВ. Гравюра Утагава Кунісади «Село Кусимура в провінції Кавати» из коллекции Б.И.Ханенко [Руднева 2013, с.301-313].

⁷ Цей різьбяр був відомий, як Йококава Хорітаке 「横川 彫武」, також мав інші імена Йококава Такедзіро.

⁸ Перший етап 1790-1803рр., наступний період 1804-1841рр., третій – 1842-1852рр., четвертий – 1853-1858рр. і п'ятий – 1872-1876рр. [Self 1987, с.126-163].

призупинена майже вся друкована продукція в Осаці приблизно до травня 1847р., Едо пощастило більше, ніж Осаці, оскільки художники уникали зображувати акторів і красунь, і створювали гравюри в інших жанрах, працювали як ілюстратори книг [Thompson 1991, с.41].

У 1842р. система була реформована, введені групи цензорів *нануші*, які розглядали гравюри в цей період. Вони мали круглі печатки із своїм ім'ям. У цей період з 1842р. до 1846р., використовувалася овальна печатка з зодіакальним китайським календарем, а також печатку з написом «*аратаме*» («розглянуто»). З 1847р. до 1852р. ставляться печатки *нануші*, а поруч печатка «*аратаме*». З 1852р. до 1853р. ставилися дві іменні цензорські печатки, а також ще одна печатка з датою: роком і місяцем із використанням китайського зодіакального календаря [Self 1987, с.150-152].

Отже, на полях гравюр є три цензорські печатки. Два відтиски з ініціалами цензорів та один – із датою, де у верхній частині писали рік, а внизу місяць. Для даної гравюри це буде: рік «шура» (1816, 1828, 1840, 1852, 1864рр.) та «9» місяць. Тут слід пам'ятати, що номер місяця було записано в системі літочислення з використанням місячно-сонячного календаря, тому за західним стилем – це жовтень. Отже, ми дізналися місяць. Для того, щоб визначити рік, звернемося до круглих печаток. Це цензорські відбитки з ініціалами перевіряючих, а саме: Хама Яхей і Магомі Кангейя [Self 1987, с.127], як зазначалось вище. Дані відтиски використовувались з 1849-1853рр., що дає нам можливість звзити пошук до 1852р. Отже дата зображеної гравюри: жовтень 1852р.

Звернемося до постаті актора на гравюрі. За даними Британського музею⁹, щодо цієї ксилографії, зображений актор Мацумото Кошіро IX (нар. 19.08.1942), але це не може бути він. Також, подається ще ім'я актора Ішікава Данжуро VII (1791-1859), але це також не він (далі буде пояснено).

Зображений актор Муцумото Кошіро V (1764-1838) у ролі Ішікава Гоemon (за даними Бостонського музею мистецтв¹⁰ та Музею мистецтв, при університеті Васеда)¹¹ із п'єси «Герб павлонії та брама храму». Мацумото Кошіро V був одним із великих акторів *кабукі* періодів *Бунка* (1804-1817), *Бунсей* (1818-1829) та *Темпо* (1830-1843). Як відзначає Самюель Лейтер, Мацумото Кошіро V мав два дефекти на лиці: великий ніс «гачком» та розташовані близько до носа очі [Leiter 1997, с.127]. Художники очоче зображували його недоліки, тому цього актора с поміж інших легше впізнати. Як можна бачити з даної гравюри, обличчя актора зображене саме з такими недоліками (для більш наглядного порівняння надамо

⁹ The British Museum: Poem by Sosei Hoshi. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1444593&partId=1.

¹⁰ MFA collections : Poem by Kisen H?shi. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mfa.org/collections/object/poem-by-kisen-h-shi-actor-matsumoto-k-shir-v-as-ishikawa-goemon-from-the-series-comparisons-for-thirty-six-selected-poems-mitate-sanj-rokkasen-no-uchi-476656>.

¹¹ 演劇博物館デジタル・アーカイブ・コレクション 豊国 (3) 「見立三十六歌撰之内」 「石川 五右エ門」<5> 松本 幸四郎 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://enpaku.waseda.ac.jp/db/enpakuishik/results-big.php?shiryu_no=401-0273.

для розгляду декілька фрагментів із гравюр Утагава Кунісади, який зображував актора Мацумото Кошіро V).

Мал.2 Актор Мацумото Кошіро V у ролі Фудзівари-но Сікей із пєси «Секрети каліграфії роду Сугавара» (1834р.)

Мал.3 Актор Мацумото Кошіро V (*сіні-е*)¹²

П'єса «Герб павлонії та золоті ворота» була написана безпосередньо для театру *кабукі* драматургом Намікі Гохеєм I та поставлена у 1778р. в Осаці у театрі Кодо-но Шібай. Пізніше цю п'єсу зіграли в Едо, в театрі Ішімура під іншою назвою «Герб павлонії та брама храму» [Leiter 1997, с.327].

П'єса «Герб павлонії та брама храму» оповідає глядачу, як головний персонаж Ішікава Гоємон¹³ вчинив невдалий замах біля храму Нанзенджі¹⁴ на Машібу Хісаші

¹² *Сіні-е* – меморіальний портрет.

¹³ Ісікава Гоємон (1558-1594) був історичною постаттю, розбійником. Він намагався вбити Тойотомі Хідейосі (1536-1598), але зазнав невдачі і був засуджений до смертної кари – зваренню в кип'ячому котлі масла. Цікаво зазначити, що є вид ванни, який має назву *гоємон буро* – ванна Гоємона. Постаць Ісікави Гоємона знайшла своє відображення у театральних постановках *кабукі* та *дзьорурі* (ляльковий театр). Найвідоміша п'єса *кабукі* «Герб павлонії та брама храму».

¹⁴ Храм Нанзендзі, розташований у підніжжі східних пагорбів Кіото. Це головний храм буддійської школи Рінзай Нанзендзі та один із найважливіших храмів дзен буддизму в Японії.

(Тойотомі Хідейоші), оскільки за наказом Хісаші було страчено батька Гоємона. У п'єсі Гоємон постає, як позитивний персонаж, сміливий та відважний. Постановки *кабукі* ставились «народом для народу», тому на сцені героєм міг стати той, хто протистояв чи відстоював свої переконання, в реальному житті, захищаючи свою чи близьких тобі людей честь. Тому у п'єсі присутній «happy end» – головний персонаж після замаху на *сьогуна* не поплатився за це життям, а навпаки Машіба Хісаші, поважає і тому наказує відправити його додому, в Китай.

Поза, яка зображена на даній гравюрі мала своє місце, коли Гоємон стоячи на балконі другого ярусу головних воріт Санмон¹⁵ храму Нанзенджі впізнає в паломнику Машібу Хісаші і швидко кидає кинджал на нього, але Хісаші парирує атаку.

Художник у цій гравюрі, як і у всій серії використовує принцип *mimame* 見立 («порівняння»). Як відмічає В.Г. Воронова, «мова японської гравюри близька до поезії, а образність має коріння з театром» [Воронова 1987, с.438]. Для гравюри характерний спосіб не прямого, а опосередкованого зображення, свого роду подвійна експозиція, те, що в японській естетиці позначається терміном *mimame*. Порівнюючи, художник поєднує в одному аркуші сцени із різних епох. Обличчя акторів подібне до масок, пози (*mie*) і жести умовні, але, тим не менш, можна говорити про характерні риси *niŋao*¹⁶ 「似顔」 (образ, портрет) через що, портрети були «впізнанні» для японців. Хоча, кожна художня школа створювала свої, так би мовити, добірки *niŋao* акторів. У гравюрі, як і в театрі, миттєве поєднується з вічним, сьогодення межує з минулим та майбутнім. Тому на цій гравюрі ми можемо побачити актора зображеного у ролі Ішікава Гоємона, тим самим художник використовує принцип *mimame*.

Даний симбіоз, зображуваного персонажа з віршем Кі-но Цураюкі, набуває багатоплановості, створює простір, де сучасність змикається із старовиною, більш того вірш з класичної антології міг викликати нові асоціації, набути таким чином новий контекст. Тому дана гравюра з портретом і віршованим твором, набуває психологічних рис, розкриваючи внутрішній світ персонажа.

При атрибутуванні даного твору була надана нова інформація: ксилографія Утагава Кунісада «Вірш буддійського священика Сосея, зображений актор Мацумото Кошіро V у ролі Ішікава Гоємона із п'єси «Герб павлонії та брама храму», серія «Порівняння 36 віршів із поетичних антологій» (жовтень, 1852).

Вище був відзначений інтерес кийівського колекціонера Б.І.Ханенко до експонатів східного мистецтва. Одним з майстрів в його колекції японської кольорової гравюри представлений Утагава Кунісада. Художник працював у різних жанрах, вміло

¹⁵ Головні ворота Санмон храму Нанзендзі відносять до найбільших воріт в Кіото, їх висота сягає 22 метрів, з балкони другого ярусу воріт відкривається чудовий красвид на Кіото. Вони були знищені пожежею в 1628р. та майже відразу відбудовані. Цікаво відмітити, що ворота були побудовані після смерті Ісікава Гоємона.

¹⁶ В основі давньої манери зображення акторів, що отримала назву *niŋao*, лежить той же самий принцип – схематична схожість намальованого актора із прототипом. І ось ці відмінні фізіономічні особливості повинні бути у художників однієї школи, повторюватися від гравюри до гравюри. Оскільки, як зазначалось вище, учень копіював малюнки вчителя, для того щоб потім навчитися створювати у «своєї» манері.

використовував досягнення своїх попередників і сучасників, об'єднав у гравюрі пейзаж з героями театру і фольклору. Кунісада, як і інші художники періоду Едо, орієнтувався на попит покупців, замовлення видавців, тому гравюри *укійо-е* були явищем соціального характеру. І разом з тим, мистецтво *укійо-е* насичене мотивами глибокого споріднення із синто, буддизмом, конфуціанством. Воно пронизане тією частиною морального життя японців, що займає «ключове місце» в мистецтві країни, свідомості майстрів, яке через єдність релігійних знань, вірувань, традицій відбивається в житті і діянні людей. Завдяки Богдану Івановичу Ханенко, київський Музей мистецтв знайомить глядачів із творчістю майстрів японської кольорової кісилографії, серед яких гідне місце займають гравюри Утагава Кунісади.

Список використаних джерел:

1. Збірка старих та нових японських пісень поетична антологія (905-913) / Кокін-вака-сю (Кокінсю) ; [пер. з японської та передмова І. Бондаренко]. — Київ : Київ, 2006. — 1278 с.
2. Воронова Б. Г. Японская гравюра 17-19 вв. / Б.Г. Воронова / Б. Г. Воронова // Очерки по истории и технике гравюры. — 1987. — Вып. 11. — С.433-492.
3. Кокинвакасю / Собрание старых и новых песен Японии ; [пер. с японского и предисловие А. Долин]. — Москва : Радуга, 1995. — 299 с.
4. Масакацу Г. Японский театр кабуки / Гундзи Масакацу. — Москва : Прогресс, 1963. — 230 с.
5. Руднева В. Гравюра Утагава Кунисады «Село Кусумура в провинции Кавати» из коллекции Б. И. Ханенко / Вера Руднева // Сборник V конференции молодых японоведов. Japan Report, (Москва, 12-13 декабря 2013 г.) / Отд. япон. культуры «Japan Foundation» ВГБИЛ, отделение востоковедов НИУ ВШЭ, Российская ассоц. японоведов. — Москва : Наталис, 2014. — С.301-313.
6. Сердюк Е. А. Японская театральная гравюра XVII–XIX вв. / Е. А. Сердюк. — Москва : Искусство, 1990. — 156 с.
7. Leiter S. New Kabuki Encyclopedia / S. Leiter, J. Yamamoto. — Westport, 1997. — 823 p.
8. Marks A. Artists, publishers and masterworks 1680-1900 / Andreas Marks. — Tokyo-Rutland-Vermont-Singapore : Tuttle publishing, 2010. — 340 p.
9. Self J. Japanese art signatures: a handbook and practical guide / J. Self, H. Nobuko. — Rutland: Tuttle, 1987. — 399 p.
10. Strange E.F. The color prints of Hiroshige / E.F. Strange. — London: CASSELL & COMPANY, LIMITED, 1925. — 210 p.
11. Thompson S. Undercurrents in the Floating World: Censorship and Japanese Prints / S. Thompson, H. Harootunian. — New York : The Asia Society Galleries, 1991. — 104 p.
12. 演劇博物館デジタル・アーカイブ・コレクション 豊国〈3〉「見立三十六歌撰之内」 「石川 五右エ門」 <S> 松本 幸四郎 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://enpaku.waseda.ac.jp/db/enpakunishik/results-big.php?shiryo_no=401-0273
13. MFA collections : Poem by Kisen H?shi. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mfa.org/collections/object/poem-by-kisen-h-shi-actor-matsumoto-k-shir-v-as-ishikawa-gomon-from-the-series-comparisons-for-thirty-six-selected-poems-mitate-sanj-rokkasen-no-uchi-476656>
14. The British Museum : Poem by Sosei Hoshi. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1444593&partId=1

В. Руднева, студентка

Национальний університет «Кієво-Могилянська академія», Київ

**ГРАВЮРА УТАГАВА КУНИСАДЫ
«СТИХОТВОРЕНИЕ БУДДИЙСКОГО СВЯЩЕННИКА СОСЕЯ» ИЗ КОЛЛЕКЦИИ
МУЗЕЯ ИСКУССТВ ИМЕНИ БОГДАНА И ВАРВАРЫ ХАНЕНКО**

В инвентарной и научной документации Музея искусств им. Богдана и Варвары Ханенко, гравюра Утагава Кунисады «Стихотворение священника Сосея» имеет следующие данные: название «Стихотворение священника Сосея», серия «Подражание 36 поэтам» (1852). При атрибутировании данного произведения была предоставлена новая информация: ксилография Утагава Кунисады «Стихотворение буддийского священника Сосея, актер Мацумото Коширо» в роли Исикава Гоммона из пьесы «Герб павлонии и ворота храма», серия «Сравнение 36 стихотворений из поэтических антологий» (октябрь, 1852).

Ключевые слова: коллекционирование, *укиё-э*, *якуса-э*.

V. Rudneva, student

National University «Kyiv-Mohyla Academy», Kyiv

**THE PRINT UTAGAWA KUNISADA
«POEM BY SOSEI-HOSHI» FROM THE COLLECTION OF
THE MUSEUM OF ART OF BOGDAN AND VARVARA KHANENKO**

In the inventory and scientific documentation of the Museum of Art's Bogdan and Varvara Khanenko, engraving Utagawa Kunisady «Poem priest Sosei» has the following data: name «Poem priest Sosei», a series of «Imitation of 36 poets» (1852). When attribution of this work was provided by new information: woodcut Utagawa Kunisady «Poem Buddhist priest Kisen, actor Matsumoto K?shir?V as Ishikawa Goemon the play of «The Temple Gate and the Paulownia Crest», the series «Comparisons of 36 poems from the poetry anthologies» (November, 1852).

Key words: collecting, *ukiyo-e*, *yakusya-e*.

УДК 655.424(519.3)

І. Срібняк, д-р іст. наук, проф.,

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ

**РОЗВИТОК КОРЕЙСЬКИХ ЗМІ В УМОВАХ ЯПОНСЬКОЇ
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ПРИСУТНОСТІ
(1905-1945 РР.)**

У статті аналізується процес виникнення перших періодичних видань сучасного типу в Кореї, реконструйовано основні тенденції розвитку газетної періодики в умовах японської військово-політичної присутності у 1905-1945 рр., розглянуто обмежувальні заходи щодо корейських газет, до яких вдавалась місцева японська адміністрація.

Ключові слова: газета, періодика, редактор, видавець, журналістика, преса, засоби масової інформації.